

עבירה, מצוה או מעשה סתמי

א. בדף הקודם עסקנו בשאלות מקור הפטור וטעמו, ונמשיך לשאלה מה יחסה של התורה לקיום מ"ע שהזמן גרמא. הגמ' בראש השנה מתקשה בסתירה בין שתי ברייתות בשאלה אם מותר לנשים לתקוע בשופר בראש השנה (ראש השנה לג.):

אין מעכבין את התינוקות מלתקוע, הא נשים - מעכבין. והתניא: אין מעכבין לא את הנשים ולא את התינוקות מלתקוע ביום טוב!

אביי טען שהשאלה תלויה במחלוקת אם מותר לנשים לסמוך על קרבן, ויישב מתוך כך את הסתירה (שם):

אמר אביי: לא קשיא; הא (הברייתא שאוסרת) - רבי יהודה, הא (הברייתא שמתירה) - רבי יוסי ורבי שמעון. דתניא, דבר אל בני ישראל - בני ישראל סומכין ואין בנות ישראל סומכות, דברי רבי יהודה רבי יוסי ורבי שמעון אומרים: נשים סומכות רשות (וכשם שמתור להן לסמוך, כך מותר להן לתקוע).

מדוע רבי יהודה אוסר לתקוע בשופר ולסמוך? האם האיסור נובע מסיבות ייחודיות למעשים אלו או מהתנגדות גורפת לקיום מצוות עשה שהזמן גרמא?

נלמד סוגיה נוספת. הגמ' בעירובין מחפשת תנא שסובר שתפילין אינה מ"ע שהזמן גרמא (צו.):

אלא האי תנא הוא, דתניא: מיכל בת כושי היתה מנחת תפילין ולא מיחו בה חכמים. ואשתו של יונה היתה עולה לרגל¹ ולא מיחו בה חכמים. מדלא מיחו בה חכמים (על כך שהניחה תפילין) - אלמא קסברי: מצוות עשה שלא הזמן גרמא היא (ולכן לא מיחו בה כי היא מחויבת).

הגמ' דוחה ואומרת שיתכן שהברייתא סוברת כרבי יוסי, ולכן לא מיחו בה, למרות שתפילין היא מ"ע שהזמן גרמא (שם):

ודילמא סבר לה כרבי יוסי, דאמר: נשים סומכות רשות.

ומכאן שרבי יהודה שאוסר על הסמיכה ועל תקיעה בשופר, אוסר גם על הנחת תפילין.

חזור לשאלתנו אם רבי יהודה אוסר על קיום כל המצוות או דווקא על מצוות אלו. מה עולה מפשטות הסוגיות?

1. מקיימת את מצוות הראיה ונכנסת למקדש. ברור שחכמים לא היו מתנגדים לעלייתה לירושלים.

מפשטות הסוגיות עולה שרבי יהודה אוסר על קיום כל המצוות – אם לא כך, איך הגמ' מניחה בצורה כה פשוטה שהוא אוסר גם להניח תפילין ולעלות לרגל? הגמ' הרי לא מזכירה בדיויניה סיבה מיוחדת לאיסור במצוות אלו, אלא מניחה בפשטות שרבי יהודה יאסור ורבי שמעון יתיר.

כך סבור רש"י הכותב (ר"ה לג):

הא נשים מעכבין – דפטורות לגמרי, דמצות עשה שהזמן גרמא הוא, וכי תקעי – איכא בל תוסיף.

מה טעמו של רבי יהודה לפי רש"י? מהו המקרה הפשוט של איסור בל תוסיף ומה החידוש בדברי רש"י?

התוספות חולקים, ולדעתם רבי יהודה אוסר דווקא על המצוות שמוזכרות בסוגיה וטעמו אחר (עירובין צו):

ונראה לפרש דטעמא למ"ד דלא הוי רשות משום דתפילין צריכין גוף נקי ונשים אין זריזות לזיהר. ועלייה לרגל משום דמיחזי כמביאה חולין לעזרה או משום ראיית פנים בעזרה שלא לצורך. ותקיעת שופר וסמיכה נמי דמעכבין למאן דלית ליה רשות לאו משום דמיחזי מוסיף אלא משום דתקיעה מלאכה דרבנן היא (שלא במקום מצוה)... וסמיכה אפי' בהקפת יד (כשאינה נשענת לגמרי על הקרבן) מיחזי כעבודה בקדשים.

מהו טעמו של רבי יהודה להבנת התוספות?

ר' יהודה אינו אוסר על קיום כל המצוות, אלא דווקא על קיום מצוות אלו: סמיכה, מפני שמעשיה נראים כעבודה בקדשים; תקיעה בשופר, משום ש'תקיעה מלאכה דרבנן היא' ואסור לתקוע סתם כך ביו"ט; הנחת תפילין, משום ש'תפילין צריכין גוף נקי'; וכניסה לעזרה בחג משום שנראית כמביאה חולין לעזרה או כנכנסת לעזרה שלא לצורך.

ב. עסקנו אפוא מעט בדברי רבי יהודה, ובמחלוקת בהיקף דבריו. אולם, רוב רבותינו הראשונים פסקו כר' יוסי², וברור אפוא שיותר לנשים לקיים מצוות עשה שהזמן גרמן. והנה, לעיתים התורה התירה לעבור על איסור תוך כדי עשיית מצוה. האם הדבר מותר גם לנשים? חשבו על סמיכה למשל. מותר לעבור על איסור תוך כדי עשייתה – על הסומך להישען לגמרי על הקרבן, 'בכל כוחו', כך שסמיכה היא 'עבודה בקדשים'. לכן אסור לסמוך על קרבן סתם כך. האם מותר לאישה לסמוך כדרך שהאיש סומך, 'בכל כוחה', למרות שהיא עוברת בכך על איסור עבודה בקדשים?

2. ראה למשל רא"ש ראש השנה ד, ז.

מה אתה חושב? אתה מבין את האפשרות שהאיסור יותר גם לנשים?

מדברי הגמ' בחגיגה עולה שלא. רמי בר חמא מחדש שעל הסומך להישען בכל כוחו על הקרבן, והגמ' מקשה עליו מכך שמותר לנשים לסמוך (חגיגה טז):

אמר רמי בר חמא: שמע מינה סמיכה בכל כחו בעינן... מיתיבי: דבר אל בני ישראל וסמך, בני ישראל סומכין ואין בנות ישראל סומכות. רבי יוסי ורבי שמעון אומרים: בנות ישראל סומכות רשות. אמר רבי יוסי: סח לי אבא אלעזר: פעם אחת היה לנו עגל של זבחי שלמים, והביאנוהו לעזרת נשים, וסמכו עליו נשים. לא מפני שסמיכה בנשים (לא מפני שהן מצוות לסמוך) - אלא כדי לעשות נחת רוח לנשים. ואי סלקא דעתך סמיכה בכל כחו בעינן - משום נחת רוח דנשים עבדינן עבודה בקדשים? אלא לאו שמע מינה: לא בעינן בכל כחו.

אם יש צורך בסמיכה בכל כוחו, איך יתכן שהתירו לנשים לסמוך כדי 'לעשות נחת רוח לנשים', הרי סמיכה בכל כוחו היא עבודה בקדשים! בתשובה טוענת הגמ' שהסמיכה שהותרה לנשים היא הנחת הידיים בלבד (שם):

- לעולם אימא לך בעינן בכל כחו, דאמר להו: אקפו ידיכו (ולנשים הותר לסמוך רק בתנאי שלא יסמכו בכל כוחן).

מהי תשובת הגמ'? מה הגמ' תענה על שאלתנו?

לפי תירוצה של הגמ' אכן לא הותר לנשים לסמוך בכל כוחן. האיש שמצווה לסמוך מקיים בכך מצוה, והמצוה מתירה את האיסור להשתמש בקדשים. אך האישה אינה מצווה לסמוך, ומה יתיר לה אפוא את האיסור? מאחר שכך הותר לנשים רק להניח ידיהן על הקרבן. נוכל אפוא למצוא בדברי הגמ' תשובה לשאלתנו העקרונית: מותר אמנם לנשים לקיים מ"ע שהזמן גרמא, אך לא הותר להן לעבור על איסורים שהותרו תוך כדי הקיום.

הבנה דומה עולה גם מדברי הראב"ד והכסף משנה הדנים בקיום מצוות ציצית על ידי אישה. התורה התירה לעבור על איסור כלאים תוך כדי קיום מצוות ציצית. מותר לאישה ללבוש ציצית, האם מותר לה גם לעבור על איסור כלאים? הרמב"ם כתב (ציצית ג, ט): ונשים ועבדי' שרצו להתעטף בציצית מתעטפים בלא ברכה, וכן שאר מצות עשה שהנשים פטורות מהן אם רצו לעשות אותן בלא ברכה אין ממחין בידן.

כתב על כך הראב"ד בהשגותיו (שם):

א"א דוקא בציצית שאין בה כלאים.

הכסף משנה כתב שגם הרמב"ם מסכים לכך (שם):

ומ"ש בתחלה דדוקא בציצית שאין בה כלאים. פשוט הוא ולא הוצרך רבינו לכותבו.

מוסכם אפוא שאיסורים שהותרו תוך כדי קיום מצוות לא הותרו לנשים.

ג. אולם, בפירוש המיוחס לראב"ד לתורת כהנים מובאת עמדה שמתירה לנשים לסמוך בכל כוחן וכלאים בציצית (דיבורא דנדבה פרשה ב):

ור"י ור"ש אומרים נשים סומכות רשות, איכא מאן דאמר לדעת ר"י ור"ש אפילו סמיכה גדולה עליו (בכל כוחה ולא רק הנחת הידים) מותרת בנשים, שכך נתנה בתורה לאנשים חובה ולנשים רשות, והנשים דומיא דאנשים לכל מצוות עשה שהזמן גרמא, אע"פ שיש בה איסור תורה, כגון ציצית של תכלת לנשים.

כמובן שעמדה זו צריכה להתמודד עם הגמ' בחגיגה שהתירה הנחת יד בלבד (שם):

והא דאר"י סח לי אבא אלעזר פעם אחת היה לנו עגל של זבחי שלמים והוציאנו לעזרת נשים וסמכו עליו נשים, דמוקמינן לה במסכת חגיגה שם, דאמרינן אקיפו ידיכו, התם משום שלא היה להם חלק בקרבן, אלא שהאנשים היו מקריבין, ומשום נחת רוח דנשים עבוד שם הסמיכה, אבל הנשים המקריבות עושות סמיכה כאנשים לר"י, אע"פ שהיא עבודה בקדשים.

כיצד העמדה הזו מסבירה את הגמ' בחגיגה? חזור אל דברי הגמ', למד אותה שוב והאזן לה והתקשה בדברים!

לפי פירוש זה מותר לנשים לסמוך בכל כוחן, 'שכך נתנה בתורה לאנשים חובה ולנשים רשות'. הגמ' בחגיגה התנגדה לסמיכה רק משום שבאותו מקרה הנשים לא היו בעלות הקרבן.

נסה להתבונן בסברת הדברים: כיצד מותר לנשים לעבור על איסורים שהותרו תוך כדי קיום המצוה, הרי הן אינן מצוות? מה משמעות האמירה 'שכך נתנה בתורה לאנשים חובה ולנשים רשות'?

ד. הרב גוסטמן ראה בסברת המתירים³ ביטוי לתפיסה עקרונית שהתורה רק אפשרה לנשים שלא לקיים את המצוה, אך אם הן מחליטות שלא לנצל את הפטור – מעשיהן נחשבים כקיום מצוה באופן מלא (קונטרסי שיעורים קידושין, גדול המצווה ועושה):

והנה יסוד פלוגתת תנאי הנ"ל בנשים סומכות נראה ברור דפליגי במובן שביארנו לעיל דמאן דאמר נשים סומכות רשות סובר דהא דפטרה התורה נשים מסמיכה אינו אלא

3. ראשון נוסף שמתיר הוא הר"ן בפירושו על הרי"ף סוכה דף ט: בדפי הרי"ף.

פטור מחיוב והזהרה אבל אין כאן גרעון כלל בחפצא דמצוה, דכיון שסמיכה היא מצוה אצל אנשים ממילא היא נמי מצוה אצל נשים, אלא שבאנשים היא מצות חובה ובנשים היא מצות רשות.

הרב גוסטמן מצא ביטויים נוספים לתפיסה זו בדברי רבותינו הראשונים. כך עולה אולי מדברי **בעל המאור** (המאור הקטן ר"ה ט, ב):

וכל מצות עשה שהז"ג אף ע"פ שאינה חובה רשות דמצוה היא.

וכן מדברי הר"ן (קידושין יב: בדפי הרי"ף):

ומאן דאמר נשים סומכות רשות סבר דלא מיחו משום דס"ל דכל מצוה שבאנשים חובה בנשים רשות.

וכך כותב הרב גוסטמן (שם):

כוונת הר"ן דמצות אנשים היא מצוה ממש גם בנשים, אלא שבאנשים היא מצות חובה ובנשים היא מצות רשות. ומפורש כדברינו בבעל המאור ר"ה דף לג ע"א וזה לשונו... וכל מצות עשה שהז"ג אף ע"פ שאינה חובה רשות דמצוה היא עכ"ל, הרי להדיא דמאן דאמר נשים סומכות רשות אין הכוונה דלא הוי מצוה, אלא פירושו שהיא מצוה ממש רק שאינה מצות חובה אלא מצוות רשות. וזהו שבעל המאור קורא לה רשות דמצוה, והרי היא כמצווה ממש לכל דיני התורה. ומאוד מדויק לשון הגמ' ת"ק קאמר דבר אל בני ישראל וסמך בני ישראל סומכין ואין בנות ישראל סומכות, כוונת ת"ק לומר דמצות סמיכה אינה נוהגת בבנות ישראל כלל דכיון שהתורה פטרה אותן ממצוה זו אין זו מצוה לגבייהו כלל ואם נשים סומכות אין זה קיום מצוה כלל דאין מצוה בלא חובה וציווי, אבל ר' יוסי ור' שמעון אומרים נשים סומכות רשות, פירוש דאינו אלא פטור מהחובה אבל היא ממש אותה מצוה כמו באנשים ונקראות רשות דמצוה.

ה. לדעתו, תפיסה עקרונית זו מוסכמת גם על העמדה שאוסרת לנשים לסמוך בכל כוחן, דבר שמוביל אותו לשאול מה סברתה (שם):

ובאמת מסברה ראוי לומר כרש"י ור"ן (שמחירים לנשים לסמוך בכל כוחן) דכיון שביארנו דנשים סומכות רשות הינו מצות סמיכה ממש אלא שאין חובה רק רשות לעשות המצוה, אך אם אשה סומכת הרי היא מקיימת מצות סמיכה... וממילא פשוט דאין זה משתמש בקדשים רק מצות סמיכה ומותרת לסמוך בכל כוחה כמו איש, וצ"ע בשיטת התוספות דפליגי בזה... ואולי יש לומר בסברת התוספות דבאמת בכל סמיכה צריך ביאור דנהי דחייב בה הא מכל מקום גם גופו נהנה מזה שסומך בכל כוחו ואין התירה התורה איסור מעילה, ועל כרחק צריך לומר דכיון שכך הוא סדר עבודת הקרבנות אין זה נקרא הנאה רק מעשה הקרבנות, וכל זה שייך בסמיכת חובה אבל

בסמיכת רשות נהי דהוי רשות דמצוה מכל מקום אין זה סדר מעשה עבודת קרבן ואסור.

מהי סברת האוסרים לפי הסברו? נסה להסביר בדרך אחרת את עמדת האוסרים.

ההיתר לסמוך נובע מכך שזהו 'סדר עבודת הקרבנות', שמאחר שכך הוא 'סדר עבודת הקרבנות אין זה נקרא הנאה רק מעשה הקרבנות'. ניתן להתבונן כך רק על סמיכת חובה, סמיכה שמוגדרת כחלק מעבודת הקרבן, ולא על סמיכת רשות. לכן אסור לנשים לסמוך למרות שסמיכתן נחשבת כמצוה. כמובן שאפשר להבין אחרת את העמדה האוסרת, עמדה שעולה מפשטות דברי הגמ': מאחר שנשים פטורות מסמיכה, סמיכתן אינה נחשבת לקיום מצוה! חכמים אמנם אינם מוחים, 'כדי לעשות נחת רוח לנשים', אך אין להתיר להן בשל כך לחטוא ולהשתמש בקדשים! 'משום נחת רוח דנשים עבדין עבודה בקדשים'?

הבנה זו עולה מדברי **הראב"ן** (שו"ת סימן פז):

ולא היתה סומכת בכל כוחה, דאילו אדם הסומך על בהמת קדשים בכל כוחו שלא בשעת סמיכה חייב קרבן מעילה דעביד עבודה בקדשים ואסור מדאורייתא, ואקפה (הנחת הידים על ראש הבהמה בלא להישען עליה) אסור מדרבנן שלא בשעת סמיכה גזירה שלא יעשה בכל כוחו, ודחי ר' יוסי אקפה שהיא איסורא מדרבנן מקמי נשים, אבל סמיכה בכל כוחו שהיא איסורא דאורייתא על כרחך לא שרי ר' יוסי לנשים.

ננסה לסכם לסיום:

1. רבותינו התנאים נחלקו אם מותר לנשים לסמוך על הקרבן. רבי יהודה אוסר ורבי יוסי ורבי שמעון מתירים. הגמ' מיישמת את דברי רבי יהודה במצוות נוספות: תקיעה בשופר, הנחת תפילין ועלייה לרגל. רבותינו הראשונים נחלקו בהיקף שיטתו:
 - א. **רש"י** – רבי יהודה אוסר על קיום כל המצוות שמהן הן פטורות משום בל תוסיף.
 - ב. **תוספות** – רבי יהודה אוסר דווקא במקרים אלו מסיבות נקודתיות: תפילין צריכות גוף נקי; תקיעה בשופר נחשבת כמלאכה מדרבנן; בעלייה לרגל נראית כמביאה חולין לעזרה; סמיכה שלא במקום מצוה היא השתמשות בקדשים.
2. הלכה כשיטת רבי יוסי ורבי שמעון שמתירים לנשים לסמוך, כך שודאי שמותר לנשים לקיים מצוות עשה שהזמן גרמן. לעתים התורה מתירה איסורים מסוימים תוך כדי קיום מצוה. האם איסורים אלו הותרו גם לנשים?

א. מפשטות הגמ' בחגיגה עולה שלא: רמי בר חמא סבור שצריך לסמוך על הקרבן בכל כוחו, והגמ' מקשה עליו משיטת ר"י ור"ש – אם כך איך מותר לנשים לסמוך, הרי סמיכה בכל כוחו היא עבודה בקדשים, 'ואי סלקא דעתך סמיכה בכל כחו בעינן – משום נחת רוח דנשים עבדינן עבודה בקדשים'. בתשובה, מצמצמת הגמ' את שיטת ר"י ור"ש, ואומרת שהם מתירים סמיכה חלקית בלבד, הנחת יד על ראש הקרבן, ולא הישענות מלאה. ואכן, כך סבורים ראשונים רבים, שאיסור שהותר במהלך קיום מצוה לא הותר לנשים שפטורות ממנה.

ב. לעומת זאת, בפירוש שמיזחס לראב"ד על תורת כהנים מובא פירוש לפיו מותר לנשים לסמוך בכל כוחן על הקרבן, למרות שזו עבודה בקדשים: **"שכך נתנה בתורה לאנשים חובה ולנשים רשות, והנשים דומיא דאנשים לכל מצוות עשה שהזמן גרמא, אע"פ שיש בה איסור תורה, כגון ציצית של תכלת לנשים"**.

3. לפי תפיסה זו התורה אפשרה לנשים לבחור אם לקיים את המצוה, וכשהן בוחרות לקיימה – מעשיהן נחשבים קיום מצוה מלא.

על מה חולקת העמדה הסבורה שהאיסורים לא הותרו לנשים?

א. ראב"ן, וכך עולה מפשטות דברי הגמ' – לתפיסתה המעשה אינו נחשב קיום מצוה, שכן אין מצוה ללא ציווי. ממילא איסור שהותר תוך כדי קיום מצוה, לא הותר לנשים – 'וכי משום נחת רוח דנשים עבדינן עבודה בקדשים'.

ב. הרב גוסטמן – גם לתפיסתה המעשה נחשב קיום מצוה, אך זהו קיום מצוה ללא ציווי, ורק הציווי מתיר את האיסור.